

"הוא היה אומר?"

השבוע אנו מתחילים לומר פרקי אבות בכל שבת. רוב דברי המוסר במסכת אינם חדשים ומקוריים וניתן להעלותן על הדעת. ייחודה של מסכת אבות הוא בכך שאותם חכמים היוו דוגמא חיה כשקיימו בעצמם את דרישתם עוד לפני שהטיפו לאחרים.

מסכת ללא מחלוקת

"שני יהודים [?] שלושה דעות" [?] זהו פתגם מפורסם ואמיתי מאד. כמעט לא ייתכן שישבו שני יהודים במקום אחד ויביעו את אותה הדעה, וזה נכון לגבי כל נושא שעומד על הפרק.

בבית הכנסת שגדלתי בו התעוררו בכל שבת חילוקי דעות וויכוחים אין-סופיים כמעט בכל נושא. תמיד התקוטטו. פעם שמעתי מישהו שואל את חברו מדוע אתה סובר אחרת ממני? הוא ניסה להבין מה ההיגיון שבדבריו ההפוכים. לעולם לא אשכח את התשובה שלו: "אני אומר כך, רק כדי לחלוק עליך", "אם אתה בצד הזה של המתרס, אני מיד מציב את עצמי בצד השני[?]".

דוגמא בולטת לדבר: בארץ ישראל ישנם אלפי בתי כנסיות ובתי מדרשות, משום שאף אחד אינו יכול להסכים עם הצורה בה בית הכנסת מתנהל, ולכן הוא מיד מקים בית כנסת אחר כלבבו.

בין פסח לשבועות ישנו מנהג בעם ישראל ללמוד את מסכת אבות. יש במסכת אבות ששה פרקים שנלמדים בששת השבתות שבין חג הפסח לחג השבועות. בכל שבת לאחר תפילת מנחה נוהגים ללמוד פרק אחד. מדוע דווקא מסכת אבות? מה המיוחד במסכת אבות יותר מכל מסכת אחרת?

ישנו משהו מיוחד שמייחד ומאפיין את מסכת אבות שאין כדוגמתו בכל הש"ס. בכל מסכת אחרת בש"ס כמעט ואין דבר שכולם מסכימים עליו;

בית שמאי אוסרים ובית הלל מתירים, רבי מאיר אומר כך ורבי יהודה סבור אחרת. כמעט ולא קיימת מציאות של משנה שכולם מצדדים בסברה אחת ובדעה אחת. מסכת אבות לעומת זאת, הינה המסכת היחידה בכל הש"ס שאין בה מחלוקות! אין בה שום ויכוח בין החכמים, שכן כולם מסכימים לדברים שנאמרים בה.

ולכן בימים שבהם אנו מתאבלים על מותם של תלמידי רבי עקיבא שלא נהגו כבוד זה בזה, הרי גם בתורה שאנו לומדים ² אנו מדגישים את רעיון האחדות שיש בתורה ולומדים מסכת שאין בה מחלוקות.

פעמים רבות כשאני מלמד את מסכת אבות המאזינים קצת מתאכזבים מן החומר הנלמד; הם מצפים לשמוע רעיונות מחודשים שאזנם לא שמעה מעולם, ולפתע הם מגלים שנכתבו במסכת זו דברים די פשוטים.

אנשים שואלים אותי: וכי צריכים אנו ללמוד את פרקי אבות כדי לדעת ש"הוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות", או את הרעיון של "אם אין אני לי מי לי"? הלא כל פסיכולוג מתחיל יגיד לך את זה. כך גם בנאמר: "אל תדין את חברך עד שתגיע למקומו", כלום בשביל זה היו צריכים את התנאים שיבואו עם ה"חידושים" הללו? ישנם הרבה מחכמי אומות העולם שאמרו דברים דומים.

השאלה הזאת מתחדדת לגבי משנה אחת בפרקי אבות. המשנה הי"ט בפרק הרביעי של המסכת אומרת: "שמואל הקטן אומר בנפול אויבך אל תשמח". ושוב נשאלת השאלה: הלא מדובר בדבר מוסרי מן המעלה הראשונה שכל אדם מבין זאת מדעתו, וכי זקוקים אנו למשנה שתחדש לנו את העניין הזה?!

הרבי שואל שאלה יותר גדולה (בשם המפרשים): הרי שמואל הקטן לא אומר רעיון מקורי משלו, אלא רק מצטט פסוק מספר משלי ללא הוספה משלו ³ ואם-כן מה שמואל הקטן מוסיף פה? ובכלל, לשם מה מביאים זאת שוב בפרקי אבות אחרי שזה כבר נכתב בתנ"ך?! (לקו"ש י"ט עמ' 44).

הוא היה נוהג, ואומר

בפרקי אבות אנו מוצאים פעמים רבות שלפני שמצטטים אמרה כלשהי, נכתב: "הוא היה אומר". הפירוש הפשוט בזה שהתנא רגיל היה לומר אמרה זו והיא הייתה שגורה על לשונו פעמים רבות. אך פרשנים שונים הוסיפו את ההסבר הבא: התנאים שהשמיעו דברי מוסר לא הטיפו לאחרים מה שהם לא קיימו בעצמם קודם לכן. כלומר, "הוא היה אומר" ☐ קודם הוא בעצמו נהג כך, ורק לאחר מכן הורה לאחרים לנהוג כמותו.

ויתרה מזו: התנא בעל המימרה לא היה צריך לומר כלום, כי עצם הווייתו הייתה אומרת ומלמדת את הדברים הללו לאחרים. הדוגמא האישית של בעלי המימרות במסכת אבות הקרינה והייתה אבן יסוד לכל אמרה שהם אמרו לאחרים.

חכמינו לא תיקנו תקנה ולא אמרו שום פירוש לפני שהם ניסו אותה בתחילה על עצמם. רק לאחר שהדברים עמדו במבחן החיים שלהם ☐ אמרו והורו אותם לאחרים.

זה למעשה מסביר מדוע המשנה מצטטת בשם שמואל הקטן פסוק מפורש שנכתב כבר במשלי. שמואל "הקטן" זהו שם די מוזר. מדוע הוא זכה לשם הזה? מובא בירושלמי (סוטה ט, י"ג) "לפי שהוא מקטין עצמו" ☐ שמואל הקטן התנהג בענווה יתירה ומעולם לא התייחס לעצמו כאל אדם גדול.

במסכת סנהדרין (יא, א) מובאת עובדה הממחישה לנו את גודל הענווה של שמואל הקטן. בלוח היהודי מוסיפים עוד חודש אדר בכל שנתיים או שלש, והשנה הזאת נקראת כידוע "שנה מעוברת".

היום הכול מעוגן בלוח שנה מסודר ומגובש, אך בתקופת התלמוד היו נוהגים שנשיא ישראל היה עושה אסיפה מיוחדת של גדולי ישראל וביחד היו מחליטים לעבר את השנה.

ההשפעה של דוגמה אישית

מסופר שפעם אחת הנשיא רבן גמליאל הזמין שבעה אנשים חשובים שיבואו לאסיפה מיוחדת כדי לעבר את השנה ולהוסיף חודש אדר נוסף. ההלכה היא שבאסיפה הזאת יכולים להשתתף רק אנשים שהוזמנו מראש.

למחרת בבוקר בשעה שרבן גמליאל נכנס לאסיפה, הוא מצא שמונה אנשים בחדר. הוא הכריז כי "מי הוא שעלה שלא ברשות ירד". מספרת הגמרא: "עמד שמואל הקטן ואמר אני הוא שעליתי שלא ברשות".

לאמיתו של דבר, שמואל כן הוזמן, אבל הוא לא רצה לבייש את החכם שלא הוזמן שיצטרך להודות בפומבי ולעזוב את האסיפה, לכן הוא נטל את האשמה על עצמו והיה מוכן לספוג את הבושות רק כדי להציל מישהו אחר מהבושה הזאת. לכן הוא זכה לשם שמואל "הקטן".

כששמואל בא ואומר "בנפול אויבך אל תשמח" [?] זה נשמע לגמרי אחרת; אמנם נכון שמדובר בפסוק מוכר מספר משלי, אבל כאשר בא אדם שהוא עצמו מהווה דוגמה חיה להתנהגות הזאת, יש לפסוק הזה משמעות אחרת לגמרי.

זוהי אפוא ההוראה עבורנו. לפני שאתה דורש התנהגות מסוימת מאדם אחר [?] עליך לנהוג כך בעצמך. אם אתה בעצמך לא מוכן לעשות זאת, אל תצפה ממישהו אחר שיתנהג כך.

מישהו פעם שאל אותי האם מבחינה מוסרית הוא חייב לתרום כליה לאדם אחר. השבתי לו שללא ספק זהו בוודאי דבר טוב ונכון לעשותו, אבל אני לא יכול לדרוש ממנו לעשות זאת היות שאינני יודע האם הייתי עומד בניסיון הזה ותורם בעצמי [?]

ללא ספק זה נכון בקשר לחינוך ילדים; אינני יכול לתבוע מהילד הנהגה מסוימת שאני בעצמי לא מוכן תמיד לקיים אותה. ביהדות הכלל הוא: "קשוט עצמך תחילה ואחר כך קשוט אחרים".